

MÜHAZİRƏ 2

Fənn: MƏKTƏB COĞRAFIYASININ TƏDRİSİ

Mövzu: MƏKTƏB COĞRAFIYASININ MƏQSƏD VƏ VƏZİFƏLƏRİ

Azərbaycan coğrafiyası və coğrafiyanın tədrisi metodikası kafedrası

Dosent. N.S.Seyfullayeva

Mühazirənin planı

1. Məktəb coğrafiyasının məqsəd və vəzifələri.
2. Coğrafiya kurikulumunun mahiyyəti.
3. Coğrafiya fənni üzrə məzmun xətləri və onların mahiyyəti.
4. Standart anlayışı.
5. Orta məktəb coğrafiya kursunun əsas standartları.
6. Alt standartların funksiyası.
7. Təlim nəticələri və siniflər üzrə dəyişməsi.
8. Coğrafiya fənni üzrə fəaliyyət xətləri.
9. Ənənəvi proqramın və müasir coğrafiya kurikulumun müqayisəsi

QEYD: TƏHSİL NƏDİR

Yeni biliklərin əldə edilməsi təhsilin yox, elmin funksiyasına aiddir.

Təhsil isə artıq məlum olan bilikləri geniş kütlələrə və ya məqsəddən asılı olaraq əhalinin müəyyən qrupuna çatdırmaq (öyrətmək, mənimsətmək) üçün təşkil olunmuş geniş miqyaslı ictimai prosesdir. Dünyada təhsilin hansı növləri var?

1. ŞƏRQ TƏHSİLİ - *Gəncləri şəxsiyyət kimi formalaşdırmaq, kamil mənəviyyətli, vətənpərvər və humanist insan nəslini yetişdirmək*
Bu istiqamət Şərqi təhsilinin əsasıdır. Belə təhsil – insan mənəviyyətinin kamilləşdirilməsinə, onun əxlaq və şəriət normalarını mənimsəməsinə xidmət edir.

2. QƏRB təhsili - *Sərbəst düşüncə, əməli fəaliyyət, praktik quruculuq vərdişləri aşılamaq.* Qərbi təhsil bu istiqamətə yönəlmişdir. Onun məqsədi praktik iş qabiliyyəti olan və bunun üçün şübhəsiz ki, həm də müəyyən ixtisas biliyinə yiyələnmiş olan kadrlar yetişdirilməsidir.

3. SOVET TƏHSİLİ - *Sadəcə bilikləri mənimsətmək üçün.* Sovet təhsili bu istiqamətə – oxumaq və biliklərə yiyələnməyə (ancaq hafizə və ya hətta əzbərcilik hesabına da olsa) üstünlük verir. Verilən informasiyanın həcminə görə o, hətta Qərbi standartlarını arxada qoyurdu.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra təhsil sistemində köklü və geniş islahatlar aparıldı. İlk növbədə ölkədə təhsilin məqsədi qəbul edildi. Azərbaycanda təhsilin məqsədi 2006-cı ildə Avropa Şurasında qəbul edilən metakompitensiyalara – yəni üst bacarıqlara əsaslanır.

Metakompitensiyalar aşağıdakılardır:

*tənqidi təfəkkür,
yaradıcı yanaşma,
təşəbbüskarlıq,
problemlərin həlli,
riskin qiymətləndirilməsi,
qərarların qəbul edilməsi
hisslərin konstruktiv idarə edilməsi*

Metakompitensiyalar tədris fənlərinin standartlarında, fənn üzrə tərtib edilmiş dərsliklərdə və müəllimin fəaliyyətində öz əksini tapır. Coğrafiya fənn kurikulumunda qəbul edilən fəaliyyət xətləri, məzmun standartları qeyd edilmiş bacarıqlar (metakompitensiyalar) üzərində tərtib edilmişdir. Məktəbdə coğrafiya fənninin qarşısında duran vəzifələr də metakompitensiyalara əsaslanır.

MƏKTƏB COĞRAFIYASININ QARŞISINDA DURAN VƏZİFƏLƏR ŞAGİRDLƏRDƏ AŞAĞIDAKI BACARIQLARI İNKİŞAF ETDİRMƏKDİR

Coğrafiya fənninin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

1. Coğrafiya elminin əsas məqsədi proses və hadisələrdə qanunauyğun əlaqələri aşkar etmək və öyrənməkdən ibarətdir
2. Coğrafiya zehni inkişafın bir vasitəsidir. Coğrafiya şagirdlərdə məntiqi təfəkkürünü formalaşdırmaq, mühakimə və dərk etmə qabiliyyətini yüksəltmək, üçün güclü vasitədir.
3. Ətraf mühətdə baş verən hadisə və proseslərdə müşahidələr aparmaq, coğrafi hadisələr arasında qanunauyğunluqları izah etmək, səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən etmək,coğrafi proqnoz vermək və s keyfiyyətlər yaradır.
4. Coğrafiya şəxsi keyfiyyətləri formalaşdıran vasitədir. Ümumtəhsil məktəblərində coğrafiyanın tədrisi şagirdlərdə dünyagörüş, tolerantlıq, adət-ənənələrə hörmət vətənpərvərlik tərbiyəsini formalaşdırmaqdır.

Təhsil islahatları təhsilin və o cümlədən fənnlərin məzmununda da ifadə olunur. Fənlər ənənəvi tədris proqramlarından fərqli olaraq dha çox praktik yönümlü olması ilə fərqlənir.

Təhsilin məzmunu ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf tələbləri və prioritetləri ilə sıx əlaqələndirilir. İnkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyətində iqtisadi inkişafın məqsədlərinə xidmət edən bilik və bacarıqları, səriştəni aşıllayan məzmunu malik olan Təhsil Kurikulumları qəbul edilmişdir.

Kurikulum

Kurikulum mənşəcə latın sözü olub lüğəti mənası “yol”, “istiqlal” deməkdir. Kurikulum təhsilin son məqsədini, məqsədlərə çatmaq üçün yolları, bu yolların səmərəliliyini yoxlamaq üsullarını özündə birləşdirən bir sənəddir.

Kurikulum tarixi ötən əsrə təsadüf edir. Kurikulum 1918-ci ildə ABŞ-da yaranmışdır. Ötən əsrin 60-70-ci illərində dünyada, kurikulum ideyaları genişlənmiş, bir nəzəriyyə kimi formalaşmışdır.

Azərbaycanda kurikulum anlayışı 90-cı illərdən sonra istifadə edilməyə başlanılmışdır.

Fənn Kurikulumu quruluşu sadədir. Onun tərkibi:

1. Fənn üzrə təlimin *məzmununu* (bilik, bacarıq və vərdislər),
2. *Təlim strategiyalarını* (təlimin prinsipləri, forma və üsullar),
3. *Qiymətləndirmə mexanizmlərini* müəyyən edən konseptual sənəddir.

Azərbaycanda ənənəvi proqramlardan imtina edilməsi və yeni fənn kurikulumlarının qəbul edilməsi dövrün tələblərindən irəli gəlmişdir.

Kurikulum islahatını zəruri edən səbəblər aşağıdakılardır:

1. *Cəmiyyətdə yeni ictimai münasibətlərin yaranması*
2. *Dünya təhsil sisteminə inteqrasiya İnformasiya əsrinin tələbləri*
3. *Təhsilin məqsəd və vəzifələrinə yeni baxış və yanaşmaların formalaşması*
4. *Mövcud ümumi təhsil proqramlarının müasir tələblərə cavab verməməsi*
5. *Planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid*

Kurikulumun ənənəvi proqramdan fərqi çoxdur. Bu fərqlər ümumi halda aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Ənənəvi təhsil proqramı **bilikyönlüdür.**
  - Müasir kurikulum isə **şəxsiyyətyönlüdür**
2. Ənənəvi təhsil proqramı **müəllimyönlüdür.**
  - Müasir kurikulum isə **şagirdyönlüdür.**
3. Ənənəvi təhsil proqramı **fənyönlüdür.**
  - Müasir kurikulum isə **nəticəyönlüdür.**
4. Ənənəvi təhsil proqramında **fəndaxılı və fənlərarası əlaqə məqsədyönlü** və sistemli xarakter daşımır.
  - Müasir kurikulumunda isə **inteqrativlik** əsas prinsip kimi qəbul olunub.
5. Ənənəvi təhsil proqramı **təklifyönlüdür.**
  - Müasir kurikulum isə **tələbyönlüdür.**

Coğrafiya fənni kurikulumu əsasında insanın məkanda fəaliyyətinin təşkili, ona təsir edən təbii, sosial-iqtisadi və siyasi amillərin təhlili və ərazidə formalaşan müxtəlif miqyaslı sosial-iqtisadi sistemlərin fərqləndirici cəhətləri müqayisə olunur

Fənnin MƏZMUN XƏTTİ nədir?

MƏZMUN XƏTTİ – Fənn üzrə təlim nəticələrinin reallaşmasını təmin etmək üçün müəyyən olunmuş məzmunun zəruri hissəsidir.

Coğrafiya fənni üzrə 3 məzmun xətti qəbul edilmişdir. Təlim nəticələri bu məzmun xətləri üzrə qruplaşdırılmışdır:

1.Coğrafi məkan- məzmun xətti şagirdlərdə qlobal, regional və lokal miqyasda məkan anlayışını formalaşdırır. Yer kürəsində coğrafi obyektlərin yerləşməsinə dair əhatəli və dəqiq məlumat almağa, ayrı-ayrı əraziləri təsvir etmək qabiliyyətinə yiyələnməyə kömək edir.

2.Təbiət- məzmun xətti Yer kürəsini vahid təbii sistem kimi qavramağa, təbii hadisələrin inkişaf qanunauyğunluğunu dərk etməyə imkan yaradır, onlar təbii proseslərin səbəblərini təhlil edir, nəticələrini aydınlaşdırır, gələcək inkişafının proqnozunu verir.

3.Cəmiyyət – məzmun xətti dünya əhalisinin irqi, milli, dini, etnik tərkibinin müxtəlifliyini dərk etməyə, digər xalqların həyat tərzi və maraq dairəsi ilə tanış olmağa imkan yaradır, ölkədaxili və beynəlxalq siyasi-iqtisadi münasibətlərin insanların həyat səviyyəsinə təsirini başa düşür.

Məzmun xətləri məzmun standartlarından ibarətdir. Məzmun standartları- təhsil alanların bilik və bacarıq səviyyəsinə qoyulmuş dövlət tələbidir.

Məzmun standartlarının iki səviyyəsi vardır: əsas və alt standartlardan Əsas standartlar invariant (yəni siniflər üzrə dəyişməz) komponentdir. Əsas standartın iki funksiyası var

a. fənlər üzrə müəyyən olunan təlim nəticələrini məzmun xətləri üzrə ümumi şəkildə ifadə edir

b. Sinif və fənlər üzrə summativ qiymətləndirilməsinin aparılmasını təmin edir
Əsas standartların say 6 olub məzmun xətləri üzrə qruplaşdırılmışdır. Coğrafi məkan məzmun xəttində 3. Təbiət məzmun xəttində 1, Cəmiyyət məzmun xəttində isə 2 əsas standart vardır.

Əsas standartlar aşağıdakılardır:

1. Coğrafi məkan məzmun xətti üzrə-

1.1. Coğrafi kəşflər nəticəsində cəmiyyətdə və xəritədə baş verən dəyişikliklərə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.2. Yerin Günəş sistemində mövqeyi və hərəkətlərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

1.3. Kartoqrafik təsvirlər üzərində bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

2.Təbiət məzmun xətti üzrə-

2.1.Coğrafi təbəqədə baş verən hadisə və proseslərin ekocoğrafi nəticələrini mənimsədiyini nümayiş etdirir

3.Cəmiyyət məzmun xətti üzrə -

3.1. Dünya əhalisinin müxtəlifliyinin səbəblərinə dair bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

3.2. Cəmiyyətlə iqtisadiyyatın qarşılıqlı əlaqəsinə aid bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.

Əsas standartlar alt standartlardan təşkil olunmuşdur. Alt standartlar variativ (sınıflar üzrə dəyişkən) komponentdir. Sınıfdən-sinifə kurikulumun inkişafetdiricilik prinsipini həyata keçirir. 4 əsas funksiyası var:

- Təlim məqsədlərini dəqiq müəyyən edir
- təlim strategiyalarının düzgün seçilməsində rol oynayır
- təlimdə integrativliyi təmin edir
- təlimin məzmununun davamlı inkişafını təmin edir

Alt standartların sayı hər sinif üçün 20 olmaqla ümumi sayı 120 dir.

Alt standartlar bilik və fəaliyyət komponentlərindən təşkil edilmişdir. Standartın bilik hissəsi fənnin məzmunu ifadə etdirir. Fəaliyyət hissəsi isə fənnin fəaliyyət xətlərini əks etdirir. Fəaliyyət xətti məzmun xətlərində əks olunan biliklərin əldə edilməsində şagirdə praktik imkan yaradır. Fənnin məzmun standartları bu fəaliyyət xətləri ilə əlaqəlilik əsasında tətbiq olunur.

Coğrafiya fənninin tədrisində 8 fəaliyyət xətti əsas götürülür:

Problemin həlli - dünyanın siyasi xəritəsində mövcud olan "qaynar nöqtələri", onların yaranma səbəblərini və həlli yollarını təhlil edir, dünyada və respublikada antropogen landşaftların yayıldığı ərazilərdə yaranan ekoloji problemlərin həlli yollarına dair layihələr hazırlayır, dünyada və respublikada miqrasiya problemlərini həllinə dair apardıqları araşdırmaların nəticələrini təqdim edir.

Mühakimə yürütmə - Azərbaycanın dünyada və türk dövlətləri arasında mövqeyinin üstün cəhətlərini əsaslandırır, qeyri-ənənəvi (iqlim, kosmik, geotermal, rekreasiya, alternativ və s.) enerji resurslarının istifadə edilməsinə artan marağın səbəblərini izah edir, ekoloji problemlərin qloballaşması təhlükəsinin reallığını əsaslandırır.

Əməkdaşlıq/ictimaiyyətlə əlaqə - dünya miqyasında Azərbaycan respublikasının mövqeyini müəyyənləşdirir, ölkələrlə əməkdaşlığa dair məlumatlar toplayır, onların əhəmiyyətini izah edir, yaşadığı ərazidə ekoloji tarazlığı pozan mənbələri müəyyən edir, qruplarda işləyərək ekoloji monitoring keçirir, hər hansı müəssisənin fəaliyyətinə dair özünün sərbəst topladığı məlumatı təqdim edir.

Müqayisə və təhlil etmə - xəritə üzərində təbii vilayətlərin müqayisəli təhlilini verir, statistik məlumatlar əsasında ölkələrin təbii ehtiyatlarla təminatını hesablayır və müqayisə edir, dünyaəhalisini müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə (din, dil, irq) təhlil edir.

Tətbiq etmə- Xəritə üzərində yaşadığı ərazinin mövqeyini müəyyən edir, onun iri yaşayış məntəqələrdən olan məsafəsini hesablayır, litosfer təbəqələri anlayışını, onların üfüqi yer dəyişməsinə və bunun coğrafi nəticələrini təhlil edib sxematik təsvir edir, problemlərin həll edilməsi üçün birgə fəaliyyət proqramı hazırlayır, onu hökumət və ya qeyri-hökumət təşkilatlarının işi ilə əlaqələndirir, layihəni nümayiş etdirir.

Proqnozlaşdırma- Respublikanın Avropa və Asiya qitələri arasında yerləşməsinin müxtəlif sahələrə təsirini proqnozlaşdırır, dağəmələgəlmə mərhələlərində materiklərin relyefindəki dəyişikliklərin ardıcılığını izah edir, materiklərin relyefinin gələcək təsvirinə dair proqnozlar verir, respublikanın iqtisadiyyatının inkişaf perspektivlərinə dair proqnozlar verir.

Sistemləşdirmə və təsnifetmə- dünyanın müasir siyasi xəritəsindəki dövlətləri müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırır, materiklərdə yerləşən dağları və düzənlikləri mənşəyinə və yaşına görə qruplaşdırır, müxtəlif mənbələrdən istifadə edərək ən mühüm xammal və məhsulu idxal–ixrac edən ölkələri qruplaşdırır

Təqdimetmə - Ölkəmizin elm müəssisələrində aparılan tədqiqatların əhəmiyyətinə və əhatə dairəsinə dair topladığı məlumatı təqdim edir, materik və okeanlarının ekoloji vəziyyətini təhlil edir, ekoloji problemlərin həllinə dair təqdimatlar hazırlayır, informasiya mənbələri əsasında regionların iqtisadi-sosial inkişafına dair topladığı məlumatları təqdim edir.

İstifadə edilən ədəbiyyat

- 1.Coğrafiyanın tədrisi metodikası. Ali məktəblər üçün dərslik. N.Seyfullayeva 2010
2. Ümumi təhsil kurikulumunun əsasları üzrə təlim «Mədəd» təşkilatının təlim vəsaiti 2014
3. kurikulum.az
4. «Kurikulum» jurnal nömrələri